

O OTPORU U NASELJENIM MJESTIMA NA PRIVREMENO ZAPOSJEDNUTOJ TERITORIJI

Otpor u naseljenim mjestima¹, na privremeno zaposjednutoj teritoriji kao dio sistema svenarodne odbrane, pored općih ima i posebne pretpostavke, uvjete, pojmove, terminologiju, kriterije i principe. Međutim, u vojnoj literaturi ovi elementi nisu dovoljno određeni, a sadržaj i opseg nekih osnovnih pojmova nepotpuno su definirani. Jezička nepreciznost i nepotpunost izaziva teškoće u komunikaciji i dovodi do različitih interpretacija nekih problema otpora u naseljenim mjestima na privremeno zaposjednutoj teritoriji. Radi prevladavanja tih problema valja izvršiti odgovarajuću sistematizaciju i definiranje na osnovu jedinstvenih metodoloških principa, uvažavajući pri tome u što većoj mjeri postojeću praksu i već usvojenu terminologiju.

Odmah možemo konstantirati da do sada nije eksplicitno definisan pojam »otpor u naseljenom mjestu na privremeno zaposjednutoj teritoriji«. Međutim, iz dosadašnjih razmatranja proizilazi da se pod tim sadržajem podrazumijeva: svestrano, permanentno i organizirano suprotstavljanje neprijatelju svih društveno-političkih struktura, snaga teritorijalne odbrane i stanovništva kroz sintezu raznovrsnih načina konfrontacije radi sprečavanja realiziranja vojnih, političkih i ekonomskih ciljeva agresora.

Aksiomska osnova otpora koncipirana je u onim odredbama Ustava u kojima se kaže: »Neotuđivo je pravo i dužnost naroda i narodnosti Jugoslavije, radnih ljudi i građana da štite i brane nezavisnost, suverenitet, teritorijalnu cjelokupnost i Ustavom utvrđeno društveno-političko uređenje Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije . . . Nitko nema pravo da potpiše ili prizna kapitulaciju ili okupaciju Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije ili poje-

¹ Pojam »naseljeno mjesto« u ovome tekstu je etimološki širi od pojma grad, a nastao je iz potrebe da se jednim terminom obuhvate gradovi i naselja koja po urbanim komponentama nisu gradovi, ali imaju značaj u sistemu otpora na privremeno zaposjednutoj teritoriji.

dinog njenog dijela«. Ove odredbe, pored ostalog, impliciraju zaključak da je neprihvatanje okupacije trajna orijentacija koja opredjeljuje ciljeve, trajanje intenzitet otpora².

Među činioce koji determiniraju uspješan otpor spada, pored ostalog, i obezbjeđenje kontinuiteta i efikasno djelovanje organa vlasti i društveno-političkih organizacija u naseljenom mjestu odnosno ilegalnih³ rukovodstava.

U vezi sa ovim zaključkom valja podsjetiti da neko naseljeno mjesto koliko je više urbanizirano toliko je potencijalno osjetljivije na poremećaje u snabdijevanju, zbrinjavanju i ostalim djelatnostima koje su preduvjet postojanja i opstanka svake urbanizirane sredine. Ovi problemi, u toku i poslije borbi za naseljeno mjesto, a pogotovo ako je ono privremeno zaposjednuto, mogu dobiti velike razmjere. Neprijatelj bi vjerovatno još više potencirao nastale teškoće i poremećaje da bi takvu situaciju iskoristio, da bi se lakše eksponirao kao jedini faktor koji je u stanju da zavede »red« i obezbijedi neophodne uvjete za egzistenciju stanovništva i tako indirektno dokazao neophodnost svog prisustva i »efikasnost« svog sistema. Zato treba nastojati da zbog izmijenjenih i znatno otežanih uvjeta za rad u naseljenom mjestu ne nastanu ozbiljniji poremećaji u organizaciji i funkcioniranju vlasti i obezbjeđivanju osnovnih uslova za život stanovništva, jer je to jedan od relevantnih preduvjeta za pružanje efikasnog otpora.

Za savlađivanje takvih i sličnih problema, pored blagovremeno izvršenih političkih, organizacijskih i materijalnih priprema za život i rad u uvjetima privremeno zaposjednute teritorije, veliki značaj ima i pravilna, dugoročna politička orijentacija, sposobnost samorganizovanja i aktivan odnos stanovništva prema svim problemima otpora. Ove pretpostavke su poznate neprijatelju pa se zbog toga sa sigurnošću može očekivati da bi on radi realiziranja ciljeva agresije sistematskim i planskim akcijama psihološkog pritiska, »ubjeđivanja« i korumpiranja, zatim ucjenama, terorom itd., nastojao da razbije moralno-političko jedinstvo stanovništva i oslabi njegovu volju za otporom i da razbije i likvidira ostale faktore otpora. Pri tome bi se neprijatelj koristio prethodno razrađenim studijama o našoj zemlji i na osnovu njih pripremljenom organizacijom, snagama i specijaliziranim timovima stručnjaka. Zbog toga otpor po organizaciji mora biti u svakom pogledu superiorniji u odnosu na neprijatelja, a nje-

---

² U ovom podtekstu treba protumačiti odbacivanje termina »okupirana teritorija« mjesto koje su u Zakonu o narodnoj odbrani upotrebljava adekvatniji termin »privremeno zaposjednuta teritorija«.

³ Pojam »ilegalno« treba shvatiti u ovom tekstu samo u smislu konspiracije, a ne i pravnog statusa.

govo sprovođenje ne može biti pitanje trenutne inspiracije i refleksivno odbrambeno ponašanje, već svrsishodna, racionalna i planski usmjeravana aktivnost svih faktora koji u njemu učestvuju.

U zavisnosti od situacije u naseljenom mjestu, rukovođenje organizacijom otpora može biti *centralizirano* ili *usmjeravano* rukovođenje otporom sa naglašenom samostalnošću i inicijativom izvršilaca. Moguće je da u jednom naseljenom mjestu istovremeno postoje oba sistema, a koji će od njih dominirati zavisi od konkretnih uvjeta.

Centralizirano rukovođenje otporom može dominirati onda kada se poduzimaju složenije, krupnije i međusobno koordinirane akcije sa odsudnijim angaziranjem snaga.

U uvjetima konspirativnog rada štabova i rukovodstava, kada je teško ostvariti neposredan uvid i blagovremeno reagiranje na brze i često neočekivane promjene situacije, najadekvatnije je usmjeravano rukovođenje otporom, pa se zbog toga može pretpostaviti da će najčešće dominirati. Osim toga, samoupravnoj strukturi društveno-političkih zajednica, radnih, društveno-političkih i društvenih organizacija, koje su nosioci otpora u naseljenom mjestu na privremeno zaposjednutoj teritoriji, najviše pogoduje takav sistem rukovođenja.

Uporedno sa organiziranim otporom u naseljenom mjestu, u većoj ili manjoj mjeri egzistira i *spontani otpor*. Ako iz bilo kojih razloga sistem organiziranog otpora bude ozbiljnije narušen ili čak razbijen, tada spontani otpor može postati dominantan činilac konfrontacije neprijatelju, ali samo kao početna efemerna faza, koja, zahvaljujući vojnoj i političkoj indoktrinaciji društveno-političkih organizacija i stanovništva u cjelini, postepeno prerasta u koordinirani, planski usmjeravani i organizirani otpor. Mogućnost takvih transformacija jedna je od pretpostavki vitalnosti sistema našeg otpora u naseljenim mjestima.

Organizacija i izvođenje otpora uvijek se prilagođavaju konkretnoj situaciji, a rukovođenje treba da omogući funkcioniranje otpora kao jedinstvenog sistema na nivou naseljenog mjesta i njegovo uklapanje u organizaciju svenarodne odbrane na širem području. Otpor treba da bude racionalan tako da se sa što manje vlastitih gubitaka postignu što veći efekti. Međutim, učešće u otporu i njegov intenzitet ne smiju biti limitirani nikakvim taktiziranjem, jer bi se to moglo negativno odraziti na razvoj otpora u cjelini. U svakom slučaju organizacija otpora treba da omogući i podstiče inicijativu svih faktora koji učestvuju u njemu.

Jedna od pretpostavki efikasnosti otpora jeste masovno učešće stanovništva. Zato kroz raznovrsne načine otpora treba obuhvatiti

čitavo stanovništvo u naseljenom mjestu. Zbog toga ga valja još u toku mira osposobiti da bude u stanju da se suprotstavi agresoru kada god se za to ukaže potreba ili pogodna prilika.

Po već ustaljenoj podjeli, koja ima karakter dijalektičke dihotomije, otpor kao kategorija se dijeli na *oružani* i *neoružani oblik* konfrontacije sa neprijateljem⁴. Moguće su i drukčije klasifikacije, što zavisi od aspekta razmatranja i cilja koji se takvom klasifikacijom želi postići.

Značaj *oružanog otpora* leži u njegovoj radikalnosti, gubicima koji se nanose neprijatelju i odlučujućim posljedicama koje iz toga proizilaze. Jedna od konsekvenci oružanog otpora je i u tome što se oružanim akcijama, čak i sa manjim snagama i manjim materijalnim efektom, naročito u dijelovima naseljenog mjesta i objektima koji za agresora imaju vitalan značaj, prisiljava neprijatelj da poduzima opsežne mjere osiguranja i angažira nesrazmjerno velike snage. Na taj način se sputava njegova inicijativa i izaziva osjećaj nesigurnosti, čime se unosi nov kvalitet u odnos snaga na štetu neprijatelja. Zbog svega toga će oružani otpor najčešće biti dominantan oblik otpora.

Karakteristično je za oružani otpor u naseljenom mjestu na privremeno zaposjednutoj teritoriji da se, uz izuzetak ustanka, načelno izvodi kratkotrajnim, brzim akcijama manjih grupa kojima prethode pravovremene i temeljite pripreme.

Jezgro organiziranih i planski usmjeravanih akcija čine pravovremeno ili ad hoc formirane grupe univerzalne ili specijalizirane po svojoj namjeni, pri čemu treba izbjegavati svaki shematizam.

Među najznačajnije načine izvođenja oružanog otpora spadaju: *diverzantska dejstva*, *atentati*, *prepadi*, *zasjede*, *represivne mjere* i *ustanci*.

Diverzantska dejstva su akcije kojima se neprijatelju, načelno bez neposredne konfrontacije sa njim, nanose gubici, usporava i ometa saobraćaj i ostale aktivnosti agresora u naseljenom mjestu.

Po materijalnim efektima i mogućim rizicima za vlastite snage, diverzantske akcije mogu biti jedan od najmasovnijih i najefikasnijih načina otpora. Objekti diverzantskih akcija biće u prvom redu naružanje, uređaji i oprema kojima se neposredno i isključivo koristi neprijatelj. Oni objekti kojima se pored neprijatelja koristi i stanovništvo mogu biti ciljevi diverzantskih dejstava tek nakon prethodne pažljive vojno-političke procjene, koja, uostalom, prethodi svim akcijama.

---

⁴ U ovom slučaju podjela je izvršena prema tome da li se ili ne upotrebljava oružje u otporu, pri čemu je implicitno naglašen značaj oružanog otpora.

Atentati su oružane akcije kojima je cilj nanošenja gubitaka neprijatelju u ljudstvu.

Za razliku od oružanih akcija, kojima je cilj nanošenje gubitaka neprijatelju bez nekog posebnog izbora i kriterija kada god se za to ukaže povoljna prilika ili potreba, atentati su usmjereni protiv određenih ličnosti, čija likvidacija ima poseban vojni, politički ili moralno-psihološki značaj. Zbog toga će nekada biti korisno da se egzekucija najavi ranije u formi osude.

Lica na koja će se vršiti atentati bit će u prvom redu izdajnici i kolaboranti, zatim vojni i politički rukovodioci, pripadnici specijalnih, policijskih i ostalih snaga agresora. Atentati treba da budu pažljivo i temeljito planirani i organizirani, jer će najčešće lica na koja se pripremaju atentati biti dobro čuvana.

Prepadi su iznenadni, kratkotrajni i brzi udari po neprijatelju, uređajima, sredstvima i objektima kojima se on koristi radi njihovog uništenja, oštećenja, zauzimanja ili zarobljavanja.

Prepadi u naseljenom mjestu mogu se izvoditi na neprijateljeve štabove, centre veze, skladišta, kasarne, zatvore i druge značajne objekte. U povoljnim uvjetima prepad može prerasti u napad. Posebna varijanta ovog načina dejstva su vatreni prepadi, koji se izvode isključivo dejstvom vatrenih sredstava.

Zasjede su način dejstva čija suština je u sačekivanju neprijatelja na bliska odstojanja, pri čemu se koristi njegov nepovoljan početni raspored (van fortifikacijskih objekata, u koloni, na otkrivenom prostoru i sl.), a povoljan vlastiti položaj, efekat iznenađenja i efikasnost bliske vatre.

Naseljena mjesta po svom ambijentu pogoduju takvom načinu dejstva, zbog čega će zasjede biti često primjenjivane, pogotovo u kombinaciji sa ostalim načinima dejstava.

Represivne mjere su postupci kod kojih se protivpravnost isključuje, jer se poduzimaju kao odgovor na kršenje međunarodnog prava.

Do primjene represalija kao načina otpora može doći u slučaju ako neprijatelj poslije neuspjeha svih do tada poduzetih vojnih, administrativno-političkih i policijskih mjera, nemoćan da se suprotstavi narastanju otpora, pokuša da primjenom odmazdi i terora nastoji da slomi volju našeg naroda za otporom. U tom slučaju na represalije neprijatelja i na svako pomicanje granica regularnosti odgovara se kada i koliko je to moguće na isti ili sličan način. Tako, na primjer, na uzimanje i strijeljanje talaca, pored ostalih mjera, može se odgovoriti hvatanjem i strijeljanjem talaca iz sastava neprijateljevih snaga, izvršavanjem atentata u znak odmazde i sl.

Uostalom, represalije kao odgovor na kršenje pravnih normi uz odgovarajuće uvjete tolerira i međunarodno pravo.

Ustanak uvjetno tako nazvan po učešću masa i po njihovom odsudnom angažiranju u borbama, kao krajnja mjera samoodbrane stanovništva predstavlja sintezu svih načina oružanog otpora.

Ustanak može izbiti kao odgovor na masovne represalije i teror agresora ili kao odlučujuća akcija, kojom treba da se završi izbacivanje ili uništenje neprijatelja. Radi izuzetnog vojnog i političkog značaja ustanka u njemu će neposredno i posredno sadejstvovati teritorijalne i operativne jedinice na bližoj i daljoj okolini naseljenog mjesta.

Neoružani otpor je u dosadašnjim teoretskim razmatranjima bio donekle neopravdano zapostavljen, tako da taj oblik konfrontacije agresoru još uvijek čeka potpuniju teoretsku i doktrinarnu razradu. Pri razmatranju tog oblika otpora ponekad se polazi od voluntarističkog koncepta da je očita spremnost našeg naroda da se suprotstavi neprijatelju dovoljna pretpostavka za pružanje efikasnog neoružanog otpora, a time se implicitno zapostavlja svjesno i organizirano usmjeravanje tog oblika otpora na osnovu konkretne vojno-političke procjene, što je jedna od pretpostavki njegove efikasnosti. Načelno, kada god za to postoje povoljni uvjeti, oružani i neoružani otpor će redovno biti međusobno koordinirani.

Među značajnije načine neoružanog otpora spadaju: *pasivna rezistencija, psihološko-propagandna djelatnost, štrajkovi, demostacije i sabotaze*.

Pod *pasivnom rezistencijom*⁵ se podrazumijeva konstantno opirajući odnos stanovništva prema svim mjerama i akcijama neprijatelja, a u prvom redu prema onim koje su sračunate na de facto uspostavljanje okupatorske vlasti.

Pasivna rezistencija obuhvata širok spektar načina ispoljavanja i područja djelovanja. Po sadržaju može biti ekonomska i politička. Pretpostavka efikasnosti rezistencije jeste sposobnost stanovništva da samostalno zadovoljava svoje potrebe i održava minimum biološke egzistencije i da održi autarkiju u onim djelatnostima ili područjima djelovanja u kojima se oponira neprijatelju.

Psihološko-propagandna djelatnost kao način otpora predstavlja smišljenu i stručno vođenu aktivnost, sračunatu na podrivanje borbenog i političkog morala agresoru i za očuvanje i podizanje borbenog morala našeg stanovništva i naših oružanih snaga.

---

⁵ Sintagmu »pasivna rezistencija« ne treba shvatiti u smislu atributivnog suda, jer i ovaj način otpora, pogotovo u kombinaciji sa ostalim načinima otpora, sadrži aktivnu komponentu i po tome se razlikuje od sadržaja njegove standardne leksičke definicije.

U psihološko-propagandnoj djelatnosti koriste se raznovrsna sredstva i metode od najjednostavnijih do organizacijski i tehnički najsloženijih. Ponekad se mogu poduzimati posebne akcije, i to u prvom redu oružane, radi postizanja odgovarajućih moralno-psiholoških efekata, jer su uspješno izvedene oružane akcije najefikasnije sredstvo psihološko-propagandne djelatnosti.

Štrajkovi, odnosno vremenski ograničene obustave rada kao način otpora imaju cilj da spriječe neprijatelju eksploataciju naših prirodnih bogatstava i proizvodnih kapaciteta. Štrajkovi mogu imati i druge ekonomske ili političke ciljeve.

Kada se štrajkovi razmatraju kao način otpora, treba imati u vidu da je za štrajk relevantno postojanje legalne vlasti, protiv koje je štrajk usmjeren. Iz takve pretpostavke proizilaze odgovarajuće rezerve prema ovom načinu otpora, jer dok se poduzeća nalaze pod kontrolom samoupravnih organa, bez obzira na njihov formalni status u konkretnoj situaciji, štrajkovi ne bi bili svrsishodni, a ukoliko bi neprijatelj svojim oružanim prisustvom ostvario kontrolu tehnološkog procesa i distribucije proizvoda, štrajk ne bi bio adekvatan način otpora. Osim toga, s obzirom na to da su štrajkovi usmjereni protiv formalno legalne vlasti, njihovo primjenjivanje kao način otpora moglo bi značiti implicitno priznavanje vlasti okupatora, bez obzira na uspjeh ili neuspjeh štrajka.

Takve načelne rezerve prema štrajku kao načinu otpora ne znače da štrajk u konkretnoj situaciji ne može biti odgovarajući, pa prema tome i efikasan način otpora jer, uostalom, nijedan način otpora ne može biti a priori odbačen kao neadekvatan.

Demonstracije kao način otpora predstavljaju javno ispoljavanje mišljenja ili raspoloženja kroz akcije prijetećeg karaktera.

Demonstracije u tom slučaju ne treba shvatiti u njihovom klasičnom obliku kao izlaženje na ulice, jer je teško pretpostaviti da bi agresor u uvjetima radikalnog i beskompromisnog konfrontiranja tolerirao takav način izražavanja neraspoloženja, a njegova protivakcija mogla bi izazvati efekte drugačije od očekivanih.

Pod *sabotažama* se podrazumijeva nasilno onemogućavanje rada, namjerno kvarenje i izbacivanje iz upotrebe materijalnih sredstava i objekata kojima se agresor koristi ili namjerava koristiti.

Sabotaže kao način otpora mogu doći do punog izražaja u situaciji ako neprijatelj primora stanovništvo da radi za njegove potrebe. Sabotaže trebaju biti vješto i stručno izvedene tako da se mogu teško otkriti i da ne nanesu štetu našem stanovništvu.

Iako je po svom krajnjem cilju nedjeljiv, po *efektima* koji u njemu dominiraju, otpor se u osnovi može podijeliti na *oružani*, *eko-*

*nomski i politički*⁶. Zbog toga u toj klasifikaciji valja praviti distinkciju između oblika, odnosno načina otpora i ciljeva, odnosno efekata otpora.

Obavještajno, bezbjednosno i pozadinsko obezbjeđenje konstitutivni su elementi svih načina otpora i jedan od uvjeta njihove efikasnosti.

U ovom tekstu definirani su načini otpora za koje se može pretpostaviti da će dominirati, čime se ne iscrpljuju sva bogatstva modaliteta otpora koja će nametati konkretna situacija, pa zbog toga opseg otpora u naseljenom mjestu na privremeno zaposjednutoj teritoriji ne može biti taksativno iskazan. Ovom prilikom ne može se govoriti ni o potpunoj teoretskoj klasifikaciji ove materije, što obavezuje na dalje istraživanje u ovoj oblasti. Osim toga sve pretpostavke, uvjete, sadržaje i načine otpora u tekstu valja razmatrati u njihovom dijalektičkom jedinstvu, a sistematizacije i klasifikacije treba shvatiti uvjetno u njihovoj metodološko-analitičkoj funkciji, čiji je krajnji cilj da doprinesu teoretskoj razradi problema otpora u naseljenim mjestima na privremeno zaposjednutoj teritoriji.

Major

Remko MATUŠAN

---

⁶ Prema ovoj klasifikaciji, u načelu kod svakog načina otpora mogu dominirati vojni, politički ili ekonomski efekti.